

Секцыя 1

МАСТАЦКІ СВЕТ ТВОРАЎ ЯНКІ КУПАЛЫ І ЯКУБА КОЛАСА

Алесь Бельскі (Мінск, Беларусь)

ДАРОГА — ПРАСТОР — БУДУЧЫНЯ Ў ЛІРЫЦЫ ЯКУБА КОЛАСА

Беларусь пачатку XX стагоддзя апынулася ў неспрыяльных грамадска-палітычных умовах, яна была пазбаўлена права на самастойнае нацыянальна-культурнае развіццё, цярпела сацыяльны ўціск і несправядлівасць з боку царскага імперскага рэжыму. І вось менавіта ў гэтых абставінах з'явілася патрэба ў асобах пасіянарнага тыпу і мужага, дзейснага грамадзянскага характару, якія здолелі б адрадіць нацыянальную свядомасць беларускага народа, дапамаглі яму самавызначыцца ў духоўна-гістарычным існаванні, прадвызначылі будучы лёс сваёй Бацькаўшчыны. Адным з тытанаў духу і стаў Якуб Колас, які ў сваёй творчасці пазначыў шлях сацыяльна-духоўнага і нацыянальнага быцця, мэтанакіравана абуджаў у тагачасных беларусах пачуццё чалавечай годнасці, пашырыў народнае светабачанне і светаразуменне, выхоўваў глыбокае пачуццё любові да Радзімы.

Цікавым уяўляецца зірнуць на паэзію Якуба Коласа з пункту гледжання найбольш значных канцэптуальных вобразаў, праз якія раскрываюцца адраджэнская і асветніцкія ідэі, праблема духоўных пошукаў народа і тэма будучыні Беларусі. Мае рацыю А. Лойка, адзначаючы, што «ў лірыку яго шырока ўваходзілі думкі і перажыванні паэта як народнага інтэлігента, грамадскага дзеяча, чалавека арыгінальнай натуры» [5, 214]. І яшчэ адзін надзвычай істотны момант: прыродныя вобразы, рэаліі навакольнага ландшафту ў паэзіі Якуба Коласа «сакралізуюцца, узвышаюцца як нацыянальныя сімвалы», яны «ствараюць адметную коласаўскую топіку айчыны» [1, 200].

Дарога — адзін з такіх сімвалічна-змястоўных вобразаў. Ён сягае ў глыбіню народнай свядомасці і культуры чалавецтва. Дастаткова згадаць, якое важнае значэнне гэты матыўны топас набывае ў Бібліі, дзе гаворыцца і пра вандроўныя дарогі Хрыста, яго шлях на Галгофу, пра тое, што Гасподзь «ахоўвае дарогу праўды», а чалавеку трэба ўнікаць «дарогі ліхое», хадзіць «дарогаю добрых» (Прытчы 2:8, 12, 20).

З дарогай у паэтычных творах Якуба Коласа звязваецца матыў руху наперад да чагосьці новага і неспазнанага. Праўда, гэты рух для лірычнага героя паэта пачаўся не адразу, бо яму перашкаджаюць бездараж, скаванасць духоўных сіл, адсутнасць адчування перспектывы ў прасторы. У вершы «На ростанках» пануе атмасфера панылага смутку і няўпэўненасці. Герой паэта шукае-намацвае сваю жыццёвую дарогу, якая выведзе са змроку-цёмры да новай рэальнасці:

*Не відно мае дарогі —
Горы, лес, балоты, гразь...
Ў гэткі цяжкі, цёмны час!*

*Дзе ж, дарога ты другая?
Я стаю адзін, адзін,
Ноч вакол ляжыць глухая...
Ці ж то свет сышоўся ў клін?*
[2, 157]

Паэт упэўніўся ды пераканаўся ў тым, што дарога, якая выпала працоўнаму чалавеку і беларусам у цэлым, цяжкая, пакутлівая і неспагадная. Гэта дарога абяздоленасці і суцэльных выпрабаванняў: «Ой, дарога-сцежка, // Вузкая, крывая! // І ты, жыццё наша, // Ты, доля такая!» («Дарога») [2, 172]. Здаецца, гэтая дарога праягае ў нікуды, пазбаўлена перспектывы і канчатковай мэты. Зразумела, Якуба Коласа не задавальняла такая бязмэтная «дарога, як сляза», жыццёвы рух у нейкі безвыходны тупік. Паэт пачынае пакутліва шукаць выйсце з гэтых складаных канкрэтна-гістарычных абставін, калі цэлы народ не здольны выкіравацца на шлях да новага жыцця і сваёй шчаслівай будучыні. Мае рацыю М. Мушынскі, які, разглядаючы творчасць Якуба Коласа, адзначае, што «вобраз дарогі, матыў пошуку шляхоў у будучыню становіцца вядучым у паэзіі паслятурэмнага перыяду», што «лірычны герой вершаў хоча разабрацца ў тым, якой дарогаю ён ідзе, каб спасцігнуць праўду жыцця, сэнс чалавечага існавання і прычыны становішча, у якім апынуўся асабіста ён і яго народ» [6, 27–28]. У двух вершах 1912 г. «У дарозе» і «Дарога» выяўляецца драматызм аўтарскага светаразуме. Вандроўны дух кліча паэта ў невядомае, спараджае трывожныя прадчуванні: «...Даль неаглядная, даль засмучоная, // Смугай спавіта ўся ты!»; «...Далей узгоркамі // Ў даль невядомую, з думкамі горкімі, // З горам і смуткам маім!» [3, 25]; «На блуканне-гора // Бог судзіў, няйначай...»; «Не з добра ж іду я // К людзям-чужаніцам» [3, 26–27]. Асуджанасць на блуканне ў пошуках лепшай долі абвастрае пачуццё роднага кутка, свайго «дарагога краю». Герой паэта перажывае, што пакідае сваю хату-дом, што страчвае штосьці галоўнае ў жыцці. Аднак

ён на гэтай зямлі асуджаны цярпець пакуты, несправядлівасць, бяспраўе, страты. Займець лепшую будучыню для яго азначае выправіцца ў вялікі свет і адшукаць там праўду, волю і справядлівасць. Герой Коласа, як і сам паэт, цудоўна разумее, што трэба выйсці на агульную супольную дарогу да шчасця-долі. А пакуль, канстатуе і сведчыць ён, родны край у абладзе «начнога змроку», дзе немагчыма абраць дакладны кірунак, крочыць наперад і адчуваць сябе свабодным чалавекам: *«Што няма парадку, ладу, // Што ў хвасце другіх мы, ззаду, // Без дарогі йдзём...»*; *«Дзе найгоршыя дарогі, // Дзе штогод растуць астрыгі — // Перша месца — нам»* [3, 39–40]. Лёс беларусаў — крыжовы, цяжкі і пакручасты шлях: *«А куды ісці — не знаю, // Не ўлаўлю дарогі. // Дагарае дзень. Змярканне // Ахапляе далі. // Калі ж скончыцца блуканне // Ё бездарожных хвалях?»* [3, 9]; *«Крыж, крыніцы і дарогі — // Ёсё паўнюсенька жуды...»* [3, 49]. І таму паэт жадаў перамен, клікаў кожнага з беларусаў да сацыяльнай дзейнасці, духоўнай актыўнасці, бо толькі так можна пераўтварыць свет, наблізіць «жыццё залатое»: *«...Сам з нягодамі змагайся, // Сам прабі дарогу!»* [3, 31]. Паэт выказваў аптымістычную веру ва ўнутраны патэнцыял народа, яго выратавальна-вызваленчую моц і здольнасць супрацьстаяць цяжкасцям, нягодам, перашкодам. Менавіта з вобразам-сімвалам дарогі ён звязваў надзею на лепшую нацыянальную будучыню.

Якуба Коласа непакоіў драматычна-трагічны лёс народа ва ўмовах царызму, яго не задавальняла «глухая дарога» Беларусі наўзбоч чалавечай цывілізацыі і гісторыі, прагрэсу гуманістычнай культуры. Назвай свайго верша «На прастор!» ён накрэсліваў прасторава-гістарычную перспектыву, да якой павінны імкнуцца беларусы — выйсці на шырокі духоўны прасцяг, у свет чалавечай свабоды, светлага і прыгожага існавання:

*Гэй, на волю, на разлогі
Смужных даляў і палёў,
Дзе ва ўсе канцы святоў
Леглі вольныя дарогі!*

[3, 51]

Рух у гэты іншы свет, варты і асобнага чалавека і цэлага народа. У вершы «Дарога», напісаным у 1916 г., Якуба Коласа захапляе сама магчымасць руху і душэўнага разгарнення, пазнання чагосьці важнага і новага: *«Эх, прастор! Эх, воля, воля...»*; *«Ну што ж? Далей, гайда далей, // За узгоркі тыя!»* [3, 72]. Дарога выводзіць паэта ў нацыянальны і агульначалавечы сусвет, і ў гэтым выяўляецца яго маштабна-філасофскі погляд на прасторавае існаванне чалавека і народа. Найбольш яркае вобразна-сэнсавое ўвасабленне коласаўскай канцэпцыі

шляху да будучыні знайшла ў паэме «Новая зямля»: *«Прасторны шлях! калі ж, калі // Ты закрасуеш на зямлі // І злучыш нашы ўсе дарогі»* [4, 297]. Шлях яднання, паразумення, згоды — у гэтым заключаецца глыбінная філасофска-гуманістычная думка паэта.

У 1917–1920-я гг. Якуб Колас імкнуўся зразумець і асэнсаваць тыя шляхі-дарогі, якія выпалі нашаму краю ў гістарычна складаны перыяд. Ён як асветнік і педагог усведамляў, што Беларусь і нацыю трэба ствараць, фарміраваць, трэба адукоўваць людзей, даваць ім веды, выхоўваць любоў да роднага, беларускага. Каб пазбавіцца цемнаты, духоўнай абмежаванасці, абудзіць самасвядомасць чалавека, неабходна крочыць дарогай асветніцтва і навукі. Толькі так «прыйдзе шчасце-воля», зазье «прамень свабоды» [2, 289]. Ісці-крочыць мірнай, стваральнай дарогай, узбагачаць сябе ўнутрана, светапоглядна, інтэлектуальна — у гэтым бачыў Колас-паэт шлях да прасвятлення і ўзвышэння свайго народа: *«Браты! Вялікая дарога // Чакае нас і родны край — // Жніво настала, працы многа, — // Навукі семя засявай!»* [3, 79]. Паэт трывожыўся пра тое, якім шляхам пойдзе Беларусь далей, якая гістарычная будучыня яе чакае. Вобраз дарогі ў сэнсавым структурным кантэксце верша «Звон шыбаў» паўстае як сімвал невядомасці, страты перспектывы, надзейнага арыенціра ў руху ў заўтрашні дзень:

*...Ці то знак хто хоча даць,
Што згубілі мы дарогу,
Б'е трывогу.*

[3, 103]

Будучыня Беларусі бачылася тады Якубу Коласу яшчэ не зусім выразнай і акрэсленай. Аднак ён у адным быў глыбока перакананы: дарога беларусаў павінна пралягаць да вольнага і шчаслівага жыцця, ім трэба добра ўсведамляць, што самая галоўная нацыянальная каштоўнасць і духоўны набытак — *«дом, што вякамі будавалі»* [3, 45]. У гэтым доме *«...толькі мы самі — // Доля сваёй кавалі!»* [3, 104]. Напярэдадні савецкай явы Якуб Колас жыў неспакойнай думкай пра лёс Бацькаўшчыны, адчуваў страх і трывогу перад днём наступным, новым часам, які нёс з сабою грандыёзныя змены і выпрабаванні.

Такім чынам, змястоўная трыяда, вобразна-сэнсавы кантэкст «дарога — прастор — будучыня» яскрава раскрывае эвалюцыю мастацкага светапогляду і духоўных шуканняў Якуба Коласа. Вобраз-сімвал дарогі ў лірыцы паэта з'яўляецца ідэйна значным, асноватворным і набывае глыбокае сацыяльна-філасофскае нападзенне. Прастор і будучыня ўспрымаюцца Коласам як з'явы вышэйшага духоўнага

парадку, з якімі трывала з'яднаны мэта і сэнс чалавечага існавання, быцця нацыі.

Літаратура:

1. Багдановіч, І. Э. Авангард і традыцыя: Беларус. паэзія на хвалі нац. адраджэння / І. Э. Багдановіч. — Мінск: Беларус. навука, 2001. — 387 с.
2. Колас, Я. Збор твораў: у 20 т. / Я. Колас. — Мінск: Беларус. навука, 2007. — Т. 1: Вершы (1898—1910). — 622 с.
3. Колас, Я. Збор твораў: у 20 т. / Я. Колас. — Мінск: Беларус. навука, 2007. — Т. 2: Вершы (1911—1938). — 440 с.
4. Колас, Я. Збор твораў: у 20 т. / Я. Колас. — Мінск: Беларус. навука, 2009. — Т. 8: Паэма «Новая зямля». — 347 с.
5. Лойка, А. Гісторыя беларускай літаратуры: дакастрычніцкі перыяд: у 2 ч. / А. Лойка. — 2-е выд., дапрац. і дап. — Мінск: Вышэйш. шк., 1989. — Ч. 2. — 480 с.
6. Мушынскі, М. Свайму часу і вечнасці / М. Мушынскі // Колас, Я. Збор твораў: у 20 т. — Мінск: Беларус. навука, 2007. — Т. 1. — С. 8—144.